

Ugnius MIKUČIONIS

KĄ SAGOS PASAKOJA APIE KURŠIUS

Filologas, skandinavų kalbų ir literatūros žinovas, Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetų dėstytojas Ugnius MIKUČIONIS išsamiai pristato unikalų Islandijos senosios literatūros paminklą – sagas, analizuoja jas ir kaip literatūros kūrinius, ir kaip istorijos šaltinius, Lietuvai ypač įdomius tuo, kad jose ne kartą yra paminėti kuršiai, – apie juos informuoja straipsnio gale pateikiami sagų fragmentų vertimai.

WHAT SAGAS NARRATE ABOUT CURONIANS

A philologist, an expert in Scandinavian languages and literature, a lecturer at Vytautas the Great University of Vilnius, Ugnius MIKUČIONIS, in a comprehensive way, presents the unique monument of Icelandic ancient literature – sagas, analyzing them both as work of literary art and as a historical source. They are especially interesting for Lithuanians thanks to the continuous mentioning of the Curonians. The information pertaining to them is provided in the translation of the sagas at the end of the article.

Regisi man tavo vyrai, konunge, benarsiai ir veikiau tinkami tarnauti čia, tavo menėje, negu stoti į kautynes su narsiaisiais kariais iš Kuršių žemės ir Šaltojo Svitjodo.

„Saga apie Sorlį Stipruolį“

Sagos užima ypatingą vietą pasaulinės literatūros lobyne. Viena vertus, jos unikalios, būdingos tik skandinavų kraštams; kita vertus, jos įdomios ir vertingos viso pasaulio skaitytojams. Be savo estetiškos, literatūrinės vertės, jos domina mus ir kaip tam tikras istorijos šaltinis ar veikiau, islandų mokslininko Vésteinno Ólasono žodžiais tariant, kaip *dialogas su vikingų epocha*. Apie sągų*, kaip istorijos šaltinio, patikimumą netrukus pakalbėsime kiek plačiau, o kol kas konstatuokime, kad mus, baltus, ypač domina tie sągų epizodai, kuriuose minimi skandinavų susidūrimai su baltais. Iš baltų tautų sągose dažniausiai minimi kuršiai. Bet pradėkime nuo pradžių. Kas gi tos sagos?

Žodis *saga* (sen. islandų k. *saga*, dgs. *sögur*) yra susijęs su veiksmažodžiu *segja* ‘pasakoti, sekti, sakyti’. Taigi pirminė jo reikšmė yra ‘(žodinis) pasakojimas, sakmė, poringė’. Visose sągose pasakojama apie praeitį: vienoje apie tolimą, netgi mitologinę, kitose – apie netolimą, apie tokius įvykius, kurių amžininkai, liudininkai ir dalyviai tebegyvi tuo metu, kai pasakojama pati saga. Šie pasakojimai apie praeitį – sagos – viduramžiais būdavo mėgstama skandinavų pramoga (Pálsson 2000: 19–23). Vėliau, sagas ėmus užrašinėti, užrašytieji pasakojimai irgi imti vadinti sągomis, ir dabar išgirdę žodį *saga* visų pirma įsivaizduojame būtent raštijos paminklus. Kai kalbame apie sągų datavimą, irgi turime omenyje, kada viena ar kita saga buvo užrašyta. Mėginti nustatyti, kada kuri saga buvo pradėta pasakoti, kada ji atsirado žo-

dinėje tradicijoje – bergždžias reikalas; aišku tik tiek, kad jokia saga negali būti senesnė nei įvykiai, apie kuriuos joje kalbama. Taigi jei sagoje kalbama apie X a. pabaigos įvykius, akivaizdu, kad saga ir pradėta pasakoti ne anksčiau nei šis laikotarpis. Tačiau jei sagoje kalbama apie legendinę mitologinę praeitį, tai galima mėginti nustatyti tik jos užrašymo, bet ne „atsiradimo“ datą.

Sagas įprasta grupuoti pagal tai, apie kokio laikotarpio ir kokios šalies įvykius jose pasakojama, bei pagal tai, kas yra pagrindiniai vienu ar kitų sagų veikėjai. Tyrinėtojai sagas paprastai skirsto į karalių (*konunga sögur*), islandų (*Íslendinga sögur*), amžininkų (*samtíðar sögur*), vyskupų (*biskupa sögur*), riterių sagas (*riddara sögur*), sagas apie Šiaurės kraštų senovę (*fornaldar sögur Norðrlanda*) ir kitas. Visi šie pavadinimai yra sąlyginiai, kartais ne visai tikslūs, ir, suprantama, juos vartoti ėmė ne viduramžių skandinavai, kurie pasakojo ir užrašė sagas, o kur kas vėlesnių laikų mokslininkai filologai.

Patys ankstyviausi skandinavų rašytiniai tekstai – teišynai. Manoma, kad jau XI a. pabaigoje buvo užrašyti kai kurių Norvegijos sričių įstatymai. Yra žinoma, kad Islandijoje pirmieji įstatymai buvo užrašyti 1117–1118 metų žiemą. Anksčiau už bet kurias skandinavų sagas užrašomi iš užsienio atėję raštijos žanrai – religinė literatūra, ypač populiarus žanras buvo hagiografijos (šventųjų gyvenimai). Kartais vartojamas ir terminas *šventųjų sagos* (*heilagra manna sögur*), tačiau šie kūriniai – ne pačių skandinavų sukurti, o iš lotynų kalbos versti šventųjų gyvenimai. Tai ankstyvas literatūros baras – tokie vertimai ar sekimai ėmė rasti, matyt, jau XII a. pradžioje. Iš lotynų kalbos versti Švč. Marijos, įvairių kitų šventųjų gyvenimai (ar, imituojant lotyniškus kūrinius, kurti sekimai). Anksti verčiamas ir pats Šventasis Raštas, tiesa, ne visas ištiesai, o dalimis. Spėjama, kad tokių vertimų būta jau XII a. pirmojoje pusėje, o gal ir gerokai anksčiau (žr. Hallberg 1972: 57).

* Atkreipiame skaitytojų dėmesį, kad literatūros žanrą reiškiantis žodis *saga* kirčiuojamas antrąja kirčiuote, kaip daiktavardis *ranka*. (Red.)

Tokie sekimai turėjo įtakos sagų žanrui atsirasti. Ankstyvųjų sagų kompozicija gerokai nusižiūrėta nuo hagiografijų, tik jų turinys jau ne pasiskolintas iš kitų Europos kraštų literatūrų, o savas, skandinaviškas. Taigi hagiografijos yra ankstyvųjų sagų pirmtakės kompozicijos atžvilgiu.

Dar vienas labai ankstyvas senosios skandinavų raštijos baras – istoriniai veikalai. Juose daugiausia kalbama apie Islandijos apgyvendinimą ir pirmuosius šios šalies gyventojus. Tačiau labai anksti imama domėtis ir Norvegijos valstybės bei jos valdovų istorija, tad tematikos požiūriu istorijos veikalai yra *karalių sagų* pirmtakai. Žymus islandų filologas Vesteinnas Ólasonas rašo: „[Islandai] sukūrė gana daug darbų, kuriuose akivaizdi hagiografijų įtaka, tačiau netrukus išpuoselėjo istoriografijos tradiciją, kuri dabar dažnai laikoma sagų kūrimo ištakomis“ (Ólason 1998: 48 f). Pirmasis žinomas skandinavų istorikas – islandas SEMUNDAS SIGFUSSONAS IŠMINČIUS († 1133). Jo darbai nėra išlikę iki mūsų dienų, tačiau žinoma, kad jis lotynų kalba rašė apie Norvegijos konungus (karalius), pradėdamas tikriausiai nuo pasaulio sukūrimo ir baigdamas, ko gero, konungo Magnuso Gerojo laikais.

XI–XII amžiuje gyveno ir kitas islandų istorikas – ARIS ÞORGILSSONAS, irgi vadintas Išminčiumi († 1148). Iki mūsų dienų išlikęs jo darbas „Íslendingabók“ („Islandų knyga“, datuojama ~ 1125) – glausta islandų tautos istorija, pasakojanti apie laikus nuo krašto apgyvendinimo iki maždaug 1120 metų. Veikalas parašytas islandiškai, tačiau akivaizdi lotynų kalbos įtaka (kai kuriais atvejais tai galbūt Semundo įtaka). Sausam jo stiliui būdingas objektyvumas. Aris Þorgilssonas skrupulingai nurodo savo informacijos šaltinius – tai visų pirma žodiniai liudininkų pasakojimai.

Seniausiu žinomu *karalių sagų* autoriumi laikomas EIRIKAS ODDSONAS. Jo veikalas „Hryggjarstykki“ („Nugaros gabalas“?) nėra išlikęs, apie jį žinoma tik iš perpasakotų fragmentų Snorri Sturlusono „Žemės rate“ ar kituose šaltiniuose. „Hryggjarstykki“ mokslininkų datuojamas maždaug 1150–1170 metais ir vadinamas pirmąja karalių saga skiriant nuo Semundo bei Ario¹ istorijos traktatų. „Žemės rate“ „Hryggjarstykki“ atpasakojamas bent šešetą kartų. Iš šių vietų sprendžiama, kad Eiriko Oddsono pasakojimas buvęs kur kas gyvesnis, detalesnis negu Ario Þorgilssono, nors abu šie autoriai rėmėsi iš esmės analogiškais šaltiniais – daugiausia liudininkų pasakojimais. Ypač išpūdingas konungo Sigurdo Slembiro žūties aprašymas, kurį Snorri pasiskolino iš Eiriko Oddsono. Tačiau negalime būti tikri, ar tai paties Eiriko, ar jį atpasakojančio Snorri stiliaus bruožai, tad ir tiksliau ką pasakyti apie „Hryggjarstykki“ vargu ar įmanoma.

XII a. pabaigoje sukuriami du Norvegijos istorijos veikalai lotynų kalba: benediktinų vienuolis norvegas Teodorikas (Theodoricus) parašo „Norvegijos karalių seno-

vės istoriją“ („Historia de antiquitate regum Norwagiensium“), ji datuojama 1177–1180 metais, ir maždaug tuo pat metu, tačiau visiškai nepriklausomai, sukuriama nežinomo autoriaus „Norvegijos istorija“ („Historia Norvegiæ“).

Seniausia išlikusi Norvegijos istorija, parašyta skandinavų kalba, yra vadinamasis „Norvegijos karalių sagų sąvadas“ („Ágrip af Nóregs konunga sögum“), datuojamas maždaug 1190 metais.

Taigi iš aptartų žanrų – hagiografijų (šventųjų gyvenimų) bei istorijos veikalų – išsirutulioja ir *karalių sagų* žanras. Jas aptarsime pirmiausia ir galbūt plačiausiai, nes jos laikomos ankstyviausiomis sagomis (kaip jau minėta, šį pasakymą reikia suprasti taip, kad islandai karalių sagas pradeda užrašinėti anksčiau nei visas kitas sagas, bet tai nereiškia, jog žodinėje tradicijoje dar neklajojo kitokio turinio pasakojimai, – pavyzdžiui, herojinio turinio sagos laikomos vėlyvesnėmis, nes jos vėliau užrašytos; kada jos imtos pasakoti žodžiu – nustatyti neįmanoma, bet akivaizdu, kad kai kurie siužetai yra archajiški, kai kuriais atvejais – gal net ne skandinaviški, o bendragermaniški).

PIRMOSIOS SAGOS APIE KARALIUS MISIONIERIUS. XII amžiaus pabaigoje ima rasti ir pirmųjų tekstų apie pačių skandinavų šventuosius. Maždaug 1180 metais datuojama „Seniausioji Olavo Šventojo saga“. Kūrinio tikslas – šlovinti Olavą Šventąjį, kurio kultas Skandinavijoje išplito neilgai trukus po jo žūties 1030 metais Stiklestado mūšyje. Veikėjų paveikslai šiame kūrinyje nesudėtingi – jie arba teigiami, arba neigiami. Karaliaus Olavo gyvenimą čia nuo pat vaikystės lydi stebuklai, ženklinantys jo kaip šventojo misiją. Labai panaši į ją ir dešimtmečiu vėliau užrašyta „Legendinė Olavo Šventojo saga“ (datuojama ~ 1190).

Netrukus du Tingeiraro (Þingeyrar) vienuolyno vienuoliai parašo „Olavo Tryggvasono gyvenimus“ lotynų kalba: Oddo Snorrasono kūrinys (datuojamas ~ 1190) iki mūsų dienų išliko tik išverstas į islandų kalbą, o Gunlago Leivsono (prieš 1200) neišliko visai. Oddas Snorrasonas nevengia įterpti legendinių motyvų, paimtų iš Biblijos ar kitokios krikščioniškos literatūros. Kita vertus, jis remiasi ir islandų istorikais. Tingeiraro vienuolių darbai nuo „Seniausiosios Olavo Šventojo sagos“ skiriasi ne tik tuo, kad buvo sukurti lotynų kalba, bet ir prašmatnesniu stiliumi, tobulesne kompozicija.

Šiuos kūrinius jau galime laikyti *karalių sagomis*, tačiau ir nuo šventųjų gyvenimų jie nelabai tesiskiria. Karaliai Olavas Tryggvasonas bei Olavas Haraldsonas vaizduojami kaip šventieji, valdovo gyvenimui būdinga šventojo *vita* (gyvenimas), *passio* (kentėjimas) ir *miracula* (stebuklai).

BRANDŽIOSIOS KARALIŲ SAGOS. XII a. pabaigoje ar XIII a. pradžioje minėtojo Tingeiraro benediktinų vienuolyno abatas Karlas Jónssonas († 1213) ėmėsi rašyti „Sveriro saga“ („Sverris saga“). Ji buvo pradėta kurti paties konungo Sveriro († 1202) nurodymu ir rašyta jam diktuojant. Nėra tikrai žinoma, ar Karlas Jónssonas pats užbaigė visą sagą, o jei ne – tai kokią mums žinomos sagos dalį sudaro jo veikalas. Vis dėlto dauguma tyrinėtojų tvirtina kūrinių esant vientisą ir veikiausiai sukur-

¹ Semundas SIGFUSSONAS, Aris ÞORGILSSONAS, Eirikas ODDSONAS – tai ne pavardės, o tėvavardžiai (galima būtų netgi ir versti: Semundas, Sigfuso sūnus, Aris, Þorgilso sūnus, Eirikas, Oddo sūnus). Islandų kalboje ir mūsų laikais dažniausiai vartojamos ne pavardės, o tėvavardžiai. (U. M.)

tą vieno autoriaus (Kristjánsson 1988: 153; Schach 1984: 59). *Karalių sagų* žanro raidos požiūriu ypač svarbu tai, kad šioje sagoje vaizduojamas ne prieš šimtmetį ar kelis, o autoriaus gyvenamuoju laikotarpiu valdęs karalius. Taigi pasakotojo ir herojaus neatskiria „epinė distancija“, be to, Sveriras, kitaip nei Olavas Tryggvasonas ar Olavas Šventasis, nėra misionierius, jis ne *rex justus*, nors ir stengiasi dėtis Olavo Šventojo įpėdiniu ir pranašo Samuelio (taigi ir paties Dievo) globotiniu. Tai lemia konungo Sveriro paveiklo sudėtingumą. Jis vaizduojamas tiek šalininkų, tiek priešininkų akimis, nemenkiamas nei jo kaip valdovo talentas, nei priešišku mas norvegų didžiūnams ir Bažnyčiai. Didžiausi Sveriro priešai – konungas Magnusas ir šio tėvas jarlas Erlingas Kreivys – vaizduojami objektyviai, pabrėžiamas jų populiarumas tarp gyventojų. Dar vienas reikšmingas šios sagos, kaip literatūros kūrinio, privalumas – pirmą kartą nuoseklus policentrinis pasakojimas, leidžiantis autoriui tuo pat metu plėtoti keletą siužetinių linijų ir vaizduoti įvykius pasiremiant skirtingais požiūriais. Paulas Schachas, „Sveriro sagą“ vadindamas pirmuoju literatūriniu šio žanro šedevru, tvirtina: „Būtų sunku pervertinti šio veikalo svarbą Snorri Sturlusonui ir kitiems sagų rašytojams“ (Schach 1984: 70).

Vis dėlto pačiu žymiausiu *karalių sagų* autoriumi laikomas SNORRI STURLUSONAS. Jam priskiriamas veikalas „Žemės ratas“ (isl. „Heimskringla“; spėjama, kad parašytas apie 1220–1230 metus). Ši kūrinį sudaro „Prologas“ ir šešiolika sagų, kuriose pasakojama apie Norvegijos valdovus, pradedant mitiniais konungais ir baigiant Sveriro siekimu užimti sostą. Kiekvienam konungui skiriamas atskiras pasakojimas chronologine tvarka. Ilgiausia yra „Saga apie Olavą Šventąjį“, sudaranti kone trečdalį viso veikalo. Manoma, kad ji parašyta pirmiausia kaip atskiras kūrinys ir vėliau, ne ką tepakeista, įtraukta į „Žemės ratą“.

Ši ankstesnioji „Olavo Šventojo sagos“ redakcija vadinama „Atskirąja Olavo Šventojo saga“. Ji akivaizdžiai skiriasi nuo visų ligtolinių sagų apie šį karalių. Pasakojime, kaip ir „Sveriro sagos“ atveju, susipynusios kelios siužetinės linijos. Olavas čia iš pradžių vaizduojamas kaip vikingas, vėliau – įnirtingas misionierius ir galiausiai – kaip kankinys ir šventasis. Taigi pirmąsyk susiduriame su dinamišku veikėjo portretu. Šventąjį lydintys stebuklai ima reikštis tik artinantis jo mirčiai ir ypač – po jos. (Prisimename, kad „Legendinėje Olavo Šventojo sagoje“ tokie stebuklai jį lydėjo nuo pat gimimo.) Olavo priešai vaizduojami daug objektyviau, su didesne simpatija negu ankstesnėse sagose.

„Žemės ratas“ visiškai nepanašus ir į Ario istoriją. Snorri ne sausai pasakoja apie praeities įvykius, o atkuria juos gyvai, remdamasis įvairiaisiais šaltiniais ir savo paties vaizduote. Tačiau būtume neteisūs, jei sakytume, kad Snorri nė neketino perteikti istorinės tiesos, kad jo tikslas tebuvo sukurti įdomų, pagaulų, bet nesvarbu ar teisingą pasakojimą apie praeitį. Gyvas praeities atkūrimas nebuvo suvokiamas kaip falsifikacija – sagų pasakotojai siekė istoriją pateikti kuo vaizdingiau,

bet nesistengė nieko prikurti, *sąmoningai* pridėti nuo savęs nukrypdomi nuo tiesos.

Labai tiksliai istorinės tiesos, meninės išmonės ir „Žemės rato“ turinio santykį apibūdina Michailas I. Steblin-Kamenskis straipsnyje „Žemės ratas“ kaip literatūros paminklas: „*Viduramžių islandas neskirstė pasakojimų apie praeitį į pasakojimus, atitinkančius istorijos mokslui keliamus reikalavimus, ir pasakojimus, atitinkančius grožinei literatūrai keliamus reikalavimus. Todėl pasakojimas apie praeitį buvo, taip sakant, „proistorė“. Mėginti atsakyti į klausimą, kas yra „Žemės ratas“ remiantis tokiomis sąvokomis kaip „istorija“ ir „istorinis romanas“, pavyzdžiui – interpretuoti jį kaip tarpinį žanrą tarp istorijos ir istorinio romano arba kažką, apimančią ir viena, ir kita, – vadinasi, priskirti viduramžių islandui tai, kas buvo visiškai svetima jo sąmonei. Proistorė – tai, kas labai skiriasi ir nuo istorijos, ir nuo istorinio romano, o tam tikru atžvilgiu netgi priešinga jiems.*

Proistorė skiriasi nuo istorijos visų pirma tuo, jog užduotis, kurią ji sau kėlė, buvo nepalyginamai platesnė nei ta, kurią gali sau kelti istorija.

Proistorė pretendavo į tai, kad ji – teisybė, o ne išmonė, bet drauge praeitį siekė atkurti kaip gyvą tikrovę. Antai, nors „Žemės rato“ autorius neabejotinai suvokė savo pasakojimą apie praeitį kaip visiškai teisingą, jis praeities įvykius vaizdavo kaip konkrečių žmonių veiksmus ir žodžius, t. y. kaip gyvą tikrovę, kurią galima stebėti taip, kaip žmogus gali stebėti tai, kas vyksta jo regėjimo ir klausos ribose. Dalyvavimo „Žemės rate“ aprašomuose įvykiuose iliuziją stiprina dar ir tai, kad, autoriui įvykių nekomentuojant, skaitytojui tenka pačiam susigaudyti, kas slypi už vieno ar kitų veiksmų ir žodžių, panašiai kaip kad tai tenka daryti tiesioginiam įvykių stebėtojui. (Стеблин-Каменский, М. И. 1980)

KARALIŲ SAGOS PO „ŽEMĖS RATO“. Snorri veikalas turėjo labai didelės įtakos vėlesniems sagų autoriams. Būdinga, kad po „Žemės rato“ sukurta vos viena kita karalių saga – tarp jų „Hakono Hakonarsono saga“ ir „Kniutlingų saga“. Galėtume teigti, kad karalių sagų žanras po „Žemės rato“ kaip ir išsikvėpė, viskas jau buvo pasakyta. Užtat pats „Žemės ratas“ buvo gana dažnai perrašomas – nepaisant įspūdingos apimties, jo rankraščių yra daugiau nei ankstesniųjų karalių sagų. Pavyzdžiui, kai kurių mokslininkų tvirtinama, kad imituojant „Žemės rato“ kompoziciją „Kniutlingų sagoje“ vidurinė dalis skirta pasakojimui apie karalių Knutą Šventąjį (mat „Žemės rato“ vidurinę dalį sudaro „Saga apie Olavą Šventąjį“).

Kiek vėliau nei karalių sagos pradedamos užrašinėti vadinamosios ISLANDŲ SAGOS (kartais jos dar vadinamos GIMINIŲ SAGOMIS). Čia kalbama daugiausia apie vadinamojo sagų amžiaus (~ 930–1030 metai, pirmasis šimtmetis po Islandijos apgyvendinimo) Islandijos įvykius. Jų siužetas beveik visada rutuliojasi tragiškai, jos baigiasi pagrindinio herojaus mirtimi ar žūtimi. O tas hero-

jus esti iškili asmenybė – narsus karžygs ar išminčius. Svetlana Steponavičienė rašo: „Sagų herojumi niekada nebūna menkas žmogus su nežymiu likimu. Sagos centre stovi žmogus, kuris, kad ir žūva, bet įveikia likimo siunčiamus išmėginimus“ (Steponavičienė 1975: 303–304). Mums giminių sagų siužetas gali pasirodyti labai brutalus, žiaurus. Čia kalbama apie vaidus, nesantaiką, kruviną kerštą, žudynes. Veikėjai žudo vienas kitą netgi nenoromis, verčiami likimo užgaidos ar šventos keršto pareigos. Svarbus vaidmuo dažnoje giminių sagose tenka moterims kurstytojoms, raginančioms savo vyrus ar sūnus keršyti įžeidėjams. Mums gali susidaryti nuomonė, kad islandai buvo labai žiauri tauta. Tačiau tai tik paviršutiniškas išpūdis. Tiesiog vaidai ir žudynės laikyta svarbiu įvykiu, apie tai pasakota, o apie taikingus laikotarpius sagose pasakoma glaustai: „Nieko svarbaus nevyko; buvo ramu“. Turint omenyje, kad sagose, ko gero, aprašyti visi svarbūs Islandijos įvykiai (taigi – visos žudynės), nutikę per gerą šimtmetį, jų susidaro ne tiek ir daug – nors, kita vertus, tai, kad sagose pasakojama kaip tik apie šitokius įvykius, irgi, matyt, ne atsitiktinumas.

Sagos – unikalūs žanras. Viduramžių Europai būdinga didaktinė, moralizuojanti literatūra. Sagos yra visai kitokios. Giminių sagų tikslas – ne pamokyti, ne palinksiminti, o papasakoti apie reikšmingus praeities įvykius. Paprastai giminių sagoms būdinga tokia kompozicija: herojaus jaunystė, vikingų žygiai, tarnyba pas užsienio konungus ir grįžimas į Islandiją. Nūdieniam skaitytojui į akis krinta gausybė informacijos, kuri grožinės literatūros kūriniui būtų nereikalinga, bet tas ir yra, kad sagos – ypatinga, savotiška literatūra (ar net *neliteratūra*). Giminių sagose labai daug pasakojama apie veikėjų giminytės ryšius, gyvenamąsias vietas (beje, tai visuomet realios, neišgalvotos vietovės) ir panašius sausus faktus. Meninio kūrinio kompozicijos požiūriu tai būtų tiesiog balastas. Tačiau sagų klausytojams, skaitytojams, sekėjams, užrašytojams buvo svarbu viskas, kas, jų supratimu, siejosi su reikšmingais praeities įvykiais. Sagų kompozicija gali pasirodyti „netobula“ ir dėl to, kad pasakojimas jose dažnai prasideda ir baigiasi lyg ir nemotyvuotai, lyg ir per daug kalbama apie pagrindinio veikėjo protėvius bei palikuonis, kurių istorijos per silpnai susijusios su pagrindine istorija, taigi kaip ir nereikalingos. Daugelis sagų herojų sutinkami ne vienoje, o bent keliose sagose. Tad giminių sagos tematiškai yra susijusios, jose veikia tie patys veikėjai, tik įvairiose sagose pagrindinis vaidmuo tenka skirtingiems veikėjams ir skirtingiems įvykiams. Giminių sagos sudaro tarytum vieną epopėją. Pasak Aarono Gurevičiaus: „Sagos autorius savo sagą suvokia kaip didesnės Sagos apie islandus dalį, ir kiekvienas autorius, sakytum, papildo šią Sagą arba, tiksliau, detaliai paaiškina tą ar kitą jos dalį“ (Гуревич 1979).

Netarai giminių sagos vadinamos „grynosios“, arba „absoliučiosios“, prozos paminklais. Turima omenyje, kad jose nėra jokių pagražinimų: čia neaptiksime gamtovaizdžio aprašymų, palyginimų, metaforų ar pan. Jei gamta ir aprašoma, tai ne tam, kad lyriškai ar melanco-

liškai nuteiktų skaitytoją, o tik tam, kad paaiškintų koki nors konkretų įvykį. Michailas Steblin-Kamenskis rašo: *Gamtos aprašymas kaip literatūrinė priemonė buvo neįmanomas, kol gamta buvo aplinka, iš kurios žmogus savęs neišskirdavo. <...> Jei islandų sagose kartais ir pateikiami kokie nors duomenys apie landšaftą, kurio fone kas nors vyksta, tai tik tam, kad paaiškintų įvykius, aprašomus sagoje. Pavyzdžiui, kai „Njalio sagoje“ pasakoma, jog „ant tako prie brastos gulėjo plokšti akmenys“, tai tik tam, kad būtų suprantama, dėl ko prijojusieji prie brastos negalėjo pasprukti nuo Gunaro. Tik sagoje aprašomiems įvykiams paaiškinti reikalinga žinoti, kas tam tikru momentu vyko gamtoje (šalo ar težo, snigo ar lijo, nusileido saulė ar patekėjo mėnulis ir pan. (Стеблин-Каменский 1973). Sagų kalba – santūri. Veikėjų išgyvenimai, jausmai, mintys, jų vidinis pasaulis tiesiogiai neaprašomi, nejusti autoriaus požiūriu į herojų veiksmus ar vertinimo. „Faktai turi kalbėti patys – štai kodėl sagos tokios santūrios, – pastebi Svetlana Steponavičienė. – Lygiai taip pat ramiai pasakojama ir apie nežymius atsitikimus, ir apie tragiškus, lemtingus įvykius, niekšiški darbai tiesiogiai nesmerkiami, didvyriški – neslovunami. <...> Niekad nevaizduojama sagose ir meilė, ji spėtina tik iš poelgių“ (Steponavičienė 1975: 304). Ir ji vėlgi – mums gali pasirodyti, jog šis santūrumas, kai apie jausmus paliekama spręsti pačiam skaitytojui iš herojų veiksmų, yra subtili literatūrinė priemonė. Bet greičiausiai viduramžių islandams herojų jausmai paprasčiausiai buvo neįdomūs, sagų tikslas buvo pavaizduoti įvykius (dar konkrečiau – kautynes), o ne žmones, ne jų išgyvenimus (Стеблин-Каменский, 1973). Tačiau kaip tik dėl šito „nemeniškumo“, „nepoetiškumo“, dėl šitos savo autentikos, objektyvumo sagos ir pasižymi nepakartojama estetinė verte.*

Dauguma šių sagų užrašytos XIII ar net XIV amžiuje, praėjus keletui šimtmečių nuo jose vaizduojamų įvykių. Dėl to labai sunku pasakyti, ar giminių sagose pasakojami įvykiai iš tiesų yra istoriški, ar galbūt slenkant amžiams tapo iškraipyti, supainioti, apipinti legendomis, o gal apskritai visa, kas pasakojama giminių sagose – tik meninė išmonė. Tarp tyrinėtojų šiuo klausimu būta labai didelių nesutarimų.

Šios grupės, t. y. giminių, arba islandų, sagos daugiausia yra anoniminės. Žymiausios – „Egilio saga“, „Njalio saga“, „Gretiro saga“, „Gislio saga“, „Saga apie Lašių slėnio gyventojus“ ir kt. Prie šios grupės šliejasi ir vadinamosios ISLANDŲ GIJOS (*Íslendinga þættir*) – trumpi, kompoziciškai išbaigti pasakojimai, įpinti į stambesnius kūrinius – karalių sagas ar istorijos veikalus. Islandų gijų pagrindinis veikėjas taip pat būna koks nors islandas, tačiau, kitaip nei islandų sagose, siužetas čia paprastai esti smagus ar pamokantis.

AMŽININKŲ SAGOS atskleidžia XIII amžiaus Islandijos įvykius – daugiausia islandų pilietinio karo epochą. Šios sagos taip vadinamos todėl, kad jose pasakojama apie netolimą praeitį, palyginus su tuo, kada jos buvo užrašytos (taip pat XIII amžiuje). Žymiausias šios

grupės veikalas – sagų ciklas „Sturlungų saga“. Prie amžininkų sagų priskiriamos ir *vyskupu sagos* – pasakojimai apie Skaulholto (Skálholt) ir Hoularo (Hólar) vyskopus. *Amžininkų sagos* laikomos gana patikimu istorijos šaltiniu, nes jų autoriai patys buvo aprašomų įvykių liudininkai ar bent turėjo patikimų informantų.

SAGOSE APIE ŠIAURĖS KRAŠTŲ SENOVĘ susipažįstame su tolimesne legendine praeitimi. Čia dažni mitologiniai motyvai, kai kuriuos jų žinome iš kitų germanų tautų tradicijos. Pavyzdžiui, „Volsungų sagoje“ pasakojama apie Sigurdą – Favnoro Žudiką, žinomą ir iš „Vyresniosios Eddos“ giesmių, Nibelungų ciklo bei anglosaksų poemos „Beovulfas“. Šių sagų skiriami keli pogrupiai: herojinės, vikingų, melų sagos. Nors jų siužetai archajiški ir žodinėje tradicijoje, matyt, klajojo ilgai, bet užrašyti jas pradėta palyginti vėliai – ko gero, žiūrėta kaip į nelabai svarbias, nelabai reikšmingas, nes daugelio siužetas akivaizdžiai neistoriškas. Taigi šios sagos pateikia nedaug istoriškai patikimos medžiagos, ir vis dėlto kaip tik kai kuriose *sagose apie senovę* minimi skandinavų susidūrimai su kuršiais. Į juos taip pat nedera visai numoti ranka. Privačiame pokalbyje su garsiu rusų skandinavistu prof. Jurijumi Kuzmenka šių eilučių autorius išgirdo labai taiklią mintį: *sagas apie senovę* galima palyginti su Homero epu. Regis, viskas jame sukurtas, išgalvotas, viskas – pasaka, bet Troją Schliemannas taigi atrado.

RITERIŲ SAGOMIS vadinami XIII amžiaus vertimai iš kitų Europos kalbų. Karaliaus Hakono IV paliepiu į norvegų kalbą buvo verčiami romanai apie karalių Artūrą ir jo Apvaliojo stalo riterius, apie Tristaną ir Izoldą bei kitus. Šioms „sagoms“ būdingas puošnus, daugiažodis stilius – tuo jos labai skiriasi nuo giminių sagų (nekalbant jau apie visai kitokią tematiką). Veikiausiai kaip tik išpopuliarėjusios riterių sagos paskatino skandinavus imti užrašinėti ir savąsias herojines sagas.

Yra buvę siūlymų sagas skirstyti ir kitaip, bet čia aprašyta klasifikacija labiausiai paplitusi.

Reikia pastebėti, kad toks skirstymas nėra nuoseklus ir remiasi ne vienu kriterijumi, todėl kai kurios sagos gali būti priskirtos skirtingoms grupėms. Pavyzdžiui, „Hryggjarstykki“ ar „Sveriro saga“ kartais vadinamos ne tik *karalių*, bet ir *amžininkų* sagomis, nes jose pasakojama apie valdovus, valdžiusius beveik tuo pat metu, kai šios sagos buvo užrašytos. Arba štai „Inglingų saga“ iš „Žemės rato“ laikoma *karalių saga*, bet paprastai priduriama, jog ji daug kuo panaši į *sagas apie senovę*. Ir iš tiesų, pirmieji joje aprašomi karaliai – ne istoriniai skandinavų valdovai, bet Odinas, Njordas, Frėjas ir kiti (o juk tai skandinavų dievybių vardai). Be to, nepamirština, kad patys senovės skandinavai, t. y. sagų pasakotojai ir klausytojai, sagų į tokias grupes neskirstė. Jiems visos sagos buvo tiesiog *sagos* — pasakojimai apie svarbius praeities įvykius.

ISTORINĖ TIESA, MENINĖ IŠMONĖ AR SINKRETINĖ TIESA?

Viena įdomiausių ir svarbiausių problemų kalbant apie sagų literatūrą – ar sagos yra patikimi istorijos šaltiniai, t. y. ar viskas, apie ką pasakojama jose, iš tiesų vyko, ar sagos veikiau panašios į istorinius romanus, sukurtus intelektualiai pramogai, bet su tikrąja Skandinavijos senove nedaug teturinčius bendro? Dvi pagrindinės teorijos, kalbant apie sagų (visų pirma *islandų sagų*, nes apie šios sagų grupės genezę apskritai diskutuota daugiausia) atsiradimą, yra vadinamoji *laisvosios prozos (Freiproza) teorija* ir *knyginės prozos (Buchproza) teorija*. Pasak pirmosios, sagos jau žodinėje tradicijoje susiformavo tokios, kokios vėliau (XIII a.) buvo užrašytos ir kokios pasiekė mūsų laikus. Iš to darytina išvada: 1) jokių konkrečių autorių sagos niekada neturėjo, jos – kolektyvinės kūrybos vaisius, 2) sagos yra gana patikimi istorijos šaltiniai, nes susiklostė tada, kai ir vyko jose vaizduojami įvykiai, arba praėjus palyginti neilgam laikui po to. Antroji teorija žodinę tradiciją laiko tik vienu iš šaltinių, kuriais naudojosi XIII amžiuje gyvenę sagų autoriai. Šios teorijos šalininkai į sagas žiūri kaip į meno kūrinius, taigi siūlo nė kiek nesikliauti jomis kaip istoriniais šaltiniais – lygiai kaip istoriniais šaltiniais nelaikome Oscaro Wilde'o ar Henryko Sienkiewicziaus istorinių romanų.

Iš tiesų, mes dabar galime į sagas žiūrėti kaip į grožinės literatūros kūrinius, meninę išmonę. Vargu ar jos buvo taip pat suvokiamos ir viduramžiais. Michailas Steblin-Kamenskis teigė, kad sagų visuomenėje nebūta skirtumo tarp meninės ir istorinės tiesos. Sagų pasakotojai ir klausytojai žinojo tik vienos rūšies tiesą, kurią šis mokslininkas siūlė vadinti „sinkretine“. Juk sagose apstu tokių dalykų, kuriuos mes vadintume „menine išmone“ arba „menine tiesa“: visų pirma, tai veikėjų dialogai, kurių ne tik niekas nebuvo užfiksavęs, bet galbūt ir niekada nebuvo girdėjęs (pavyzdžiui, „Kniutlingų sagoje“ pasakojama, ką kalbėjosi konungas su kunigu, nors čia pat pasakyta, kad jiedu kalbėjosi vienodu, slapta). Tačiau viduramžių Islandijoje greičiausiai viskas, kas pasakojama sagose, laikyta tiesa. Nors sagų kūrėjai ir leisdavo sau įterpti tokius išgalvotus dialogus, kitas detales, vis dėlto jie, matyt, jautėsi tik pasakoja apie išties tikrus įvykius, o ne kurią meno kūrinius. Tiek karalių, tiek islandų sagos nebuvo „kuriamos“, o tik pasakojamos ar užrašomos. Atitinkamai ir sagų „autorių“ (tiksliau – pasakotojų ir užrašytojų) tikslas buvo ne tiek sukurti meniškai išbaigtus kūrinius, kiek papasakoti, kas reikšminga įvykę praeityje. Štai kodėl tiek daug neva balastinės informacijos (apie giminytės ryšius, vietoves ir pan.) – ne dėl to, kad jos reikėtų kūrinio išbaigtumui, o paprasčiausiai dėl to, kad visa ši informacija laikyta tiesa. Tokią autorystę M. Steblin-Kamenskis vadina „neįsisąmoninta“. Aišku, neįsisąmoninta autorystė nereiškia, kad sagų užrašytojai neįdėdavo jokio indėlio į galutinę sagos apipavidalinimą. Aaronas Gurevičius rašo: *Akivaizdu, kad autorinis aktyvumas, poveikis tekstui, jo kūrimas, viena vertus, ir autorinė savimone, šio aktyvu-*

mo, jo prigimties, apimties ir reikšmės supratimas, kita vertus – skirtingi dalykai. Autoriaus aktyvumas nukreiptas į medžiagą, savęs vertinimas – į kūrėją. Epinio kūrinio prigimtis nepaneigia autoriaus kūrybinės inciatyvos. Apipavidalindamas žodinį pasakojimą, autorius, savaime suprantama, stengdavosi suteikti jam išbaigtumo ir įtikimumo ir tam pasitelkdavo visas turimas priemones, kurios sagų užrašymo laikais buvo gana įvairios. Bet kadangi forma, siužetas, herojai, įvykiai, vaizduojamo veiksmo vieta ir laikas buvo jam duoti taip pat kaip ir pasaulėžiūrinės nuostatos, etika, patsai sagos patosas, tai jam negalėjo ateiti į galvą, kad jis ir yra autorius, kūrėjas, – jis suvokė save kaip užrašytoją, kaip sagos sudarytoją, kaip grandį ilgoje kolektyvinės tradicijos grandinėje. (Гуревич А. Я., 1979.)

KURŠIŲ PAMINĖJIMAI SAGOSE

Skaitytojų dėmesiui pateikiame kelias ištraukas iš sagų pradėdami nuo vadinamųjų sagų apie Šiaurės kraštų senovę. Jos istoriškai bene mažiausiai patikimos ir pasakoja apie seniausius laikus.

SAGA APIE HROLVĄ PESTIJĮ

Jie kariauja vasarą. Hrolvas dalijo sidabrą iš kapšų abiem rankom, ir visi buvo jam palankūs, išskyrus Jolgeirą, mat Hrolvas buvo ir tinginys, ir miegalius, ir nemokėjo triūsti laive. Niekuomet jis nedalyvaudavo kautynėse ar kokiuose nors vyriškumo išbandymuose. Jolgeiras labai siautėjo su savo karo žygiais ir smarkiai apiplėšinėjo ūkininkus bei prekyjus, o dažniausiai kariaudavo Kurlandė (Kurše)² ir prisigrobda-vo ten turto.

SAGA APIE HERVOR IR HEIDREKĄ

Ivaras Plačiasiekis atvyko su savo kariauna į Švedų valstybę, kaip pasakojama konungų sagose, o konungas Ingjaldas Nedorasis (*pažodžiui*: Blogų Patarimų Davėjas) išsigando jo kariaunos ir susidegino pats su visa savo palyda dvare, kuris vadinasi Reningas. Tada Ivaras Plačiasiekis pajungė savo valdžion visą Švedų valstybę. Taip pat jis nukariavo Danų valstybę ir Kurlandą (Kuršą), Sakslandą ir Eistlandą (Estiją), ir visas Rytų šalis iki pat Gardarikio (Rusios). Taip pat jis valdė ir Sakslando vakarus ir nukariavo dalį Anglijos; ji vadinama Nordumbralandu (Nortumbrija). Tada Ivaras pajungė savo valdžion visą Danų valstybę, o vėliau jos valdovu paskyrė konungą Valdarą ir išleido už jo Alvildą, savo dukterį. Jų sūnūs buvo Haraldas Karo Dantis ir Randveras, kuris žuvo Anglijoje. O Valdaras mirė Danijoje; tada Randveras perėmė Daniją ir pasidarė jos konungu. O Haraldas Karo Dantis prisiėmė (*paž.*: leidosi suteikiamas) konungo vardą Gautlande (Getalande, dab. šved. k. *Götaland*) ir vėliau pajungė savo valdžion

visas anksčiau suminėtas šalis, kurios buvo priklausiusios konungui Ivarui Plačiasiekiui.

GIJA APIE NORNA-GESTĄ

Tada mes matome daug laivų plaukiant iš šiaurės. Jiems vadovavo Gandalvo sūnūs. Tada jie puola vieni kitus. Sigurdo Žiedo ten nebuvo, mat jis gynė savo šalį, nes ten siautėjo kuršiai ir kvenai. Sigurdas tuomet buvo labai senas. Paskui sušaukė kariauną, ir ten užvirė didelės ir kruvinos kautynės. Galdalvo sūnūs ryžtingai žengė pirmyn, nes jie buvo ir aukštesni, ir stipresni nei kiti žmonės.

SAGA APIE ORVAR-ODĄ

Gardarikis (Rusia) yra tokia didelė šalis, kad ten tuo metu buvo daugelio konungų valdos. Vienas konungas buvo vardu Maro. Jis valdė Moramarą; tas kraštas yra Gardarikyje. Kitas konungas buvo vardu Radstavas. Jo valdos vadinasi Radstova. Dar vienas konungas buvo vardu Edvalis. Jis valdė tą kraštą, kuris vadinasi Sursdalis. Holmgeiras buvo vardu tasai konungas, kuris po Kvilanaus valdė Holmgardą (Novgorodą). Ir dar buvo konungas vardu Paltesas. Jis valdė Palteskjuborgą. Ir buvo konungas vardu Kenmaras. Jis valdė Kenugardarą (Kijevaž?), o ten iš pradžių gyveno Magokas, Jafeto sūnus, Nojaus vaikaitis. Visi šie išvardyti konungai mokėjo mokesčius konungui Kvilanui.

O prieš Odui atvykstant į Holmgardą Kvilanus tris žiemas telkė kariauną. Žmonėms atrodė, kad jis daug reikšmės skiriaš Odo atvykimui. Ten su juo buvo visi anksčiau išvardyti konungai. Svartas, Geiridės sūnus, irgi buvo tenai. Jis buvo taip pramintas nuo tada, kai pradingo Ogmundas Eitjovo Žudikas. Ten buvo ir didžiulė kariuomenė iš Kirjalalando (Karelijos) ir Ravestalandu, Revalando, Virlando, Eistlando (Estijos; estų / aisčių šalies), Livlando, Vitlando, Kurlando (Kuršo, kuršių žemės), Lanlando, Ermlando (Varmės) ir Pulinalando (Lenkijos). Tai buvo tokia milžiniška kariuomenė, kad negalėjai suskaičiuoti šimtais. Žmonės labai stebėjosi, kam sutelkta tokia galybė karių.

SAGA APIE SORLĮ STIPRUOLĮ

O ateinantį rytą, vos prašvitus, Hognis pasiuntė dvylika vyrų į menę, ir jų vadas buvo Svalas. Hognis paprašė, kad jie pasakytų Sorliui Stipruoliui ir konungui Erlingui, jo tėvui, jog jis siūlęs jiems kautynes iš karto tą pat valandą. Dabar pasiuntiniai nuėjo ir nesusstojo, kol įėjo į menę, kurioje sėdėjo konungas Erlingas su visais savo hovdingais (karvedžiais) ir lendrmanais (didikais).

Svalas pasveikino konungą ir taip prabilo: „Hognis, konungo Halvdano sūnus, pasiuntė mus čionai ir liepė paskelbti tau, konunge, kad jis kviečia kautis Sorlį Stipruolį, jeigu jis yra čia, šalyje, arba patį tave, jeigu jo nėra namuose, ir dabar Hognis nori deramai atkeršyti jums, tėvui ir sūnui, už įžeidimą. Bijau, kad jums seksis ne geriau, negu kad ėjosi tiems vergams, kurie turėjo ginti tavo šalį ir drakoną (t. y. didelį karo laivą su drakono galva pirmgaly) Skrautį, kurie neilg-

² Čia ir toliau skliaustuose – Vertėjo pastabos. (U. M.)

trukus krito prieš mus kaip bobiškos miško ožkos. Regisi man tavo vyrai, konunge, benarsiai ir veikiau tinkami tarnauti čia, tavo menėje, negu stoti į kautynes su narsiaisiais kariais iš Kuršių žemės ir Šaltojo Svitjodo (Svitjodas šiaip jau – Švedija, bet Šaltasis Svitjodas – Rusia). Todėl geriausias mano patarimas tau – pasiduoti ir nelaisvę ir atiduoti visą savo valstybę Hognio valdžion, – pagal tokią malonę, kokią tu jam pasirodysi vertas gauti“.

KARALIŲ SAGŲ, ĮEINANČIŲ Į „ŽEMĖS RATA“ („HEIMSKRINGLA“), IŠTRAUKOS

SAGA APIE HARALDĄ, SIGURDO SŪNŲ

Tada Hakonas iš karto išvyko iš šalies ir turėjo gerai įrengtą ilglaivį. Jis atvyko į pietus Danijon ir iškart nukeliavo susitikti su savo svainiu konungu Sveinu. Konungas jį džiaugsmingai sutiko ir iškėlė jam dideles vaišes. Hakonas pasidarė tenai krašto sergėtoju nuo vikingų, kurie labai siaubdavo Danų valstybę, vendų ir kitų Rytų kraštų gyventojų, taip pat kuršių. Jo karo laivai plaukiojo jūroje ir žiemą, ir vasarą.

SAGA APIE MAGNUSĄ GERĄJĮ

Vieną dieną, kai konungas Magnusas sėdėjo aukštasuolyje ir aplink jį buvo daug žmonių, ant pakojo priešais jį sėdėjo Sveinas, Ulvo sūnus.

Tada konungas prabilo: „Noriu paskelbti hovdingams (karvedžiams) ir visai tautai tą sumanymą, kurį esu nusprendęs įgyvendinti. Čia pas mane yra atvykęs žmogus, garsus ir savo kilme, ir žygiais, – Sveinas, Ulvo sūnus. Jis dabar pasidarė mano žmogumi ir prisiekė būti man ištikimas. O kaip jūs žinote, kad visi danai šią vasarą tapo mano valdiniais, tai dabar ta šalis neturi hovdingo (valdovo), kai aš būnu išvykęs, o tos vietovės, kaip jūs žinote, yra labai siaubiamos ir vendų, ir kuršių, ir kitų Rytų kraštų gyventojų, taip pat ir saksų. Aš jiems prižadėjau paskirti hovdingą, kad gintų ir valdytų kraštą. Nematau jokio žmogaus, taip gerai tinkamo visais atžvilgiais, kaip Sveinas, Ulvo sūnus. Ketinu padaryti jį savo jarlu ir įteikti jam rankosna Danų valstybę valdyti, kai aš būnu Norvegijoje, kaip kad Knutas Galingasis paskyrė Ulvą, jo tėvą, Danijos hovdingu, kai jis, Knutas, būdavo Anglijoje“.

Einaras Pilvakratys sako: „Per didis jarlas, per didis jarlas, auklėtini“.

SAGA APIE OLAVĄ ŠVENTĄJĮ

O kai stoji tylą, prabilo Torgniuras: „Kitoks dabar yra švedų konungų būdas nei būdavo anksčiau. Torgniuras, mano tėvo tėvas, atminė Upsalos konungą Eiriką, Edmundo sūnų, ir pasakojo apie jį, kad būdamas pačiame jėgų žydėjime šis kiekvieną vasarą rengdavo karo žygius jūra ir nukakdavo į įvairius kraštus, ir pajungė savo valdžiai Finlandą (Suomiją) ir Kirjalalandą (Kareliją), Eistlandą (Estiją) ir Kurlandą (Kuršą) ir daugel kitų Rytų kraštų. Dar tebematyti tie pylimai ir kiti dideli darbai, kuriuos jis padarė, ir vis dėlto jis nebuvo toks

išdidus, kad neklausytų žmonių, jei šiems reikėdavo su juo pasitarti. Torgniuras, mano tėvas, buvo su konungu Bjornu ilgą amžių. Jam buvo žinomi šio ipročiai. Bjorno amžiuje jo valstybė laikėsi labai stipri ir nė kiek nemenkėjo. Jis būdavo malonus savo draugams. Aš pamenu konungą Eiriką Pergalingąjį ir dalyvavau su juo daugelyje karo žygių. Jis išplėtė Švedų valstybę ir narsiai gynė“.

„KNIUTLINGŲ SAGOS“, PASAKOJANČIOS APIE DANŲ VALDOVŲ DINASTIJĄ, KNIUTLINGAIS PAVADINTĄ GREIČIAUSIAI PAGAL KNUTĄ DIDĮJĮ (KNÝTLINGAR ‘KNIUTLINGAI’ = KNUTO AINIAI), IŠTRAUKOS

29 SKYRIUS

Konungas Knutas buvo galingas ir griežtas vyras ir smarkiai bausdavo už nusikaltimus. O kai Danijos konungu buvo Haraldas Pustyklė, už nusikaltimus būdavo menkai baudžiami tiek krašto gyventojai, tiek vikingai, kurie tada plėšikavo Danijoje: ir kuršiai, ir kiti Rytų kraštų gyventojai. O kai Knutas tapo konungu, jis aršiai gynė šalį ir išvijojė visus pagonis iš savo žemės ir taip pat iš jūros, kad nė vienas neišdrįs kėsintis į Daniją dėl konungo Knuto bei jo kariuomenės galybės.

87 SKYRIUS

Vienas žmogus buvo vardu Vidgautas. Jis buvo kilęs iš Samlando (Sembos). Tuo metu jis buvo pagonis. Jis buvo pirklys, labai turtingas ir gerai išmanantis daugelį dalykų. Jis nuolatos plaukiodavo į prekybines keliones po Rytų kraštus.

Vieną vasarą atsitiko taip, kad, išplaukęs iš Rytų ir ketindamas leistis namo, jis susivėlino. Ir kai jis atvyko iš Rytų prie Kurlando, ten jo laukė kuršiai su karo laivais ir ketino jį užmušti, o jo turtą pasiglemžti. Ir kadangi jis turėjo tik vieną laivą, o kuršių buvo didelis būrys, jis suprato negalįs stoti į kovą su jais, tad stengėsi išvengti susidūrimo ir parplaukti namo į Samlandą. O kuršiai iškart ėmė jį persekioti ir atkirto jį nuo sausumos, ir gviešėsi jo gyvybės bei turto.

123 SKYRIUS

O išplaukę karo laivais, jie (t. y. konungo Valdimaro sūnus Kristoforas ir vyskupas Absalonas) sužinojo, kad kuršiai, išplaukę su kariuomene, plėšikauja Bleikingėje (dab. Blekingėje). Tačiau jie nebuvo įsitikinę, ar tai tiesa, ir nutarė, kad čia reikia pasitarti, ir nusprendė, kad Kristoforas, vyskupas Absalonas ir Asbjornas nuvyktų tenai ir nuplauktų į Eilandą. Ten jie paėmė daug turto, taip pat ir žmonių. O sugrįžę prie savo laivų, sužinojo, kad kuršiai yra prie Mono. Tada jie paleido tuos žmones, kuriuos buvo paėmę ir nelaisvę, ir tučtuojau nuplaukė ten, kur buvo kuršiai, ir užtiko juos prie tokio uosto, kuris vadinasi Jarnloka. O kuršiai, pamatę, kad jų link plaukia kariuomenė, užtraukė savo laivus ant kranto ir pasirengė gintis sausumoje, manydami, jog tai švedai. Vienas senas kuršis pasakė, jog tai danai – „ir verčiau nelaukti“. Šis senolis nusiyrė šalin su savo

laivu, o kiti kuršiai pasiliko su devyniais laivais. Tada atplaukė Kristoforas ir jo bendražygiai su savo kariuomene ir iškart stojo su jais į kovą, ir ten žuvo visi kuršiai, anei vienas žmogaus vaikas neišsigelbėjo, o iš danų žuvo du vyrai. Tada danai paėmė jų laivus ir turta ir parsigabeno namo, laimėję didžią pergalę.

Išskirtinė vieta kalbant apie kuršių paminėjimus tenka „Egilio sagai“ („Egils saga“, „Eigla“). Ši saga priklauso vadinamosioms *islandų*, arba *giminių*, *sagoms*. Joje randame ilgiausią pasakojimą apie skandinavų vikingų nuotykius Kurše; negana to – čia pasakojama, kaip skandinavai buvo pakliuvę kuršiams į nelaisvę (tiesa, kuršiams šis žygis galiausiai baigėsi ne itin sėkmingai). Vargu ar galima viską, kas pasakojama sagoje, priimti už gryną pinigą, plg.: „<...> X a. pradžios kuršių viensėdis, aprašomas sagoje, labai panašus į XII–XIII a. islandų sodybą <...>“ (Steponavičienė 1975: 307). Tačiau nepašalinama, kad patys islandai XIII amžiuje, kai buvo užrašyta „Egilio saga“ (ir didžioma kitų sagų), veikiausiai tikėjo, jog viskas, kas pasakojama sagose – tikra teisybė (prisiminkime, kas buvo kalbėta apie „sinkretinę tiesą“). Pacituosime visą 46 sagos skyrių. Siekiant kuo didesnio tikslumo ir kone pažodinio artumo originalui, vertimas atliktas iš naujo, nors, žinoma, rekomenduojame skaitytojams perskaityti visą sagą, kurią į lietuvių kalbą vertė Svetlana Steponavičienė („Egilio saga“, Vilnius: Vaga, 1975).

EGILIO SAGA

46 SKYRIUS

Torolvas ir Egilis pasiliko pas Torirą labai gerbiami, o pavasarį jie išruošė didelį ilglaivį (toks karo laivų tipas), gavo žmonių ir vasarą išplaukė į Rytų kraštus. Jie kariavo, pelnė turto ir grūmėsi daugelyje mūšių. Jie nuplaukė ir prie Kurlando (Kuršių žemės) ir ten pusę mėnesio stovėjo prie kranto taikiai prekiaudami. O kai tai baigėsi, ėmė kariauti ir puolė įvairias vietas.

Vieną dieną jie sustojo prie kažkokios didelės upės žiočių, nors ten buvo didelė giria. Jie išsilaipino ten į krantą, ir buvo pasidalinta į būrius, po dvylika žmonių drauge. Jie nuėjo į mišką, o netoli nuo ten prasidėjo kaimas. Ten jie plėšė ir žudė žmones, o gyventojai bėgo nuo jų, ir jie nesutiko jokio pasipriešinimo. O kai diena ėjo vakarop, Torolvas liepė pūsti ragą, kad žmonės atsitrauktų. Tada vyrai pasuko atgal į mišką, ten, kur jie buvo sustoję, ir tik ten buvo galima sužiūrėti vyrus, kada jie pasiekė krantą. Bet kai Torolvas nusileido, Egilio ten nebuvo. Tada ėmė temti naktis, ir jiems neatrodė būsią galima jo ieškoti.

Egilis buvo perėjęs per mišką, ir dvylika vyrų su juo. Jie tada pamatė didelius laukus ir trobesius. Netoli nuo jų stovėjo kažkokia sodyba, ir jie patraukė ten. O kai jie ten atėjo, jie įbėgo į namų vidų, ir niekas jų nepastebėjo. Jie grobė tą turta, kuris buvo palaidas (t. y. viską, ką buvo galima pasiimti). Ten buvo daug namų, ir jie ten ilgai

užtruko. O kai jie išėjo į lauką ir iš sodybos, tarp jų ir miško buvo susirinkęs didelis būrys, ir šie juos užpuolė.

Tarp jų ir miško stovėjo aukšta medinė tvora. Tada Egilis pasakė sekti paskui jį, kad nebūtų galima prie jų prieiti iš visų pusių. Tada Egilis nuėjo pirmas, o paskui – kiti taip glaudžiai vienas prie kito, kad tarp jų nebūtų galima prasibrauti. Kuršiai smarkiai juos puolė, daugiausia – kirsdami (matyt, ietimis) ir šaudydami (veikiausiai strėlėmis), tačiau neėmė kapotis. Egilis su bendražygiais iš pradžių eidami palei tvorą nepastebėjo, kad iš kitos pusės jiems ėjo (kita) tvora, ir nebuvo įmanoma praeiti. Kuršiai užpuolė juos ankštumoje (tarp šių tvorų), ir kai kurie puolė juos, kirsdami ietimis ir kardais per tvoras, o kiti užmetė skudurus ant jų ginklų. Jie buvo sužeisti, o paskui suimti ir visi surišti, ir nuvesti į sodybą.

Tas žmogus, kuriam priklausė toji sodyba, buvo galingas ir turtingas. Jis turėjo suaugusį sūnų. Paskui buvo tariamasi, ką su jais daryti. Bondas (ūkininkas) sakė, kad, jo nuomone, geriausia būtų išžudyti juos vieną po kito. Bondo sūnus atsakė, kad jau esą tamsi naktis ir nebūsią jokios pramogos iš jų kankinimo. Jis pasiūlė palaukti ryto. Tada jie buvo suvaryti į vieną namą ir tvirtai surišti. Egilis buvo pririštas prie tokio stulpo ir rankomis, ir kojomis. Paskui namas buvo tvirtai užrakintas, o kuršiai suėjo į trobą ir valgė bei gėrė, ir labai linksminosi.

Egilis užgulė stulpą ir traukė, kol šis ištrūko iš grindų. Tada stulpas nuvirto, o Egilis išsilaisvino iš jo. Paskui jis atrišo sau rankas su dantimis, o kai rankos buvo atrištos, nusirišo pančius sau nuo kojų. Tada išlaisvino savo bendražygius.

O kai jie visi buvo laisvi, ėmė dairytis po namą, pro kur galėtų ištrūkti. Namo sienos buvo padarytos iš stambių rąstų, o viename namo gale plokščia lentų pertvara. Jie išibėgėję sulaužė tą pertvarą.

Ten, kur jie atsidūrė, buvo kitas trobesys. Ten irgi buvo rąstų sienos.

Tada apačioje, sau po kojų, jie išgirdo žmonių balsus. Apsidairę aplinkui, grindyse rado dangtį. Jie atidarė jį. Ten po apačia buvo gili duobė. Ten jie girdėjo žmonių balsus. Tada Egilis paklausė, kas per žmonės ten esą. Tasai, kuris atsiliepė, pasivadino Akiu. Egilis paklausė, ar jis norįs išlipti iš duobės. Akis atsakė, kad jie mielai to pageidauja. Paskui Egilis su bendražygiais nuleido iš viršaus į duobę virvę, kuria jie buvo surišti, ir ištraukė aukštyn tris vyrus.

Akis pasakė, kad tai du jo sūnūs ir kad jie – danai, kad jie buvo pakliuvę į nelaisvę pereitą vasarą. „Aš buvau, – pasakojo jis, – gerai laikomas žiemą. Turėjau daug darbo prižiūredamas bondo ūkį, bet vaikinai tapo vergais, ir jiems atsiėjo blogai. Ši pavasarį mes pamėginome pasprukti, tačiau buvome sučiupti, o paskui pasodinti čia, į šitą duobę.“

„Tau, ko gero, čia pažįstamas namų išdėstymas, – sako Egilis, – pro kur mums tikėtinausia ištrūkti?“

Akis pasakė, kad ten buvo dar viena lentų pertvara: „Išlaužkite ją, tada jūs pateksite į javų svirną, o iš ten galėsite išeiti kur tik norėsite“.

Egilis su bendražygiais taip ir padarė. Išlaužė per-tvarą, įėjo paskui į svirną, o iš ten – laukan. Buvo tamsi naktis. Tada bendrakeleiviai kalbėjo, kad jiems reikėtų pasiskubinti į mišką.

Egilis pasakė Akiui: „Jei tau pažįstami šie namai, tai parodyk mums, kur galima prisiplėšti kokio nors turto“.

Akis sako, kad turto ten nepritrūksią. „Čia yra didelė palėpė, kurioje miega bondas (ūkininkas). Ten viduje netrūksta ginklų.“

Egilis paragino tada vesti ten, į palėpę, o užlipę laiptais jie pamatė, kad ta palėpė atidaryta. Viduje buvo šviesa ir tarnai klojo vyrų lovas. Egilis liepė keliems pasilikti lauke ir sergėti, kad niekas neišeitų. Egilis įbėgo į palėpę, čiupo ten ginklus, mat jų ten viduje netrūko, ir užmušė visus viduje buvusius žmones. Jie visi kaip reikiant apsiginklavo.

Akis nuėjo ten, kur grindyse buvo dangtis, ir atidarė jį. Jis pasakė, kad jiems reikia ten nusileisti į patalpą po palėpę. Jie pasiėmė žiburį ir nulipo ten. Ten buvo bondo lobiai – puikios brangenybės ir daugybė sidabro. Vyrų pasiėmė nešulius ir išnešė lauk. Egilis pasiėmė vieną didelę skrynį ir nešė ją sau po ranka; tada jie patraukė miško link.

O kai jie įėjo į mišką, Egilis sustojo ir tarė: „Šitas žygis yra visiškai prastas ir nederamas karžygiams. Mes pasivogėm bondo (ūkininko) turta taip, kad jis apie tai nežino; niekada mes neužsitrauksime tokios gėdos. Grįžkime dabar atgal į sodybą, ir te jie sužino, kas yra įvykę“.

Visi tam prieštaravo; sakėsi nori traukti prie laivo. Egilis pastatė skrynį žemėn. Tada jis pašoko ir nubėgo į sodybą. Atbėgęs prie sodybos, jis pamatė, kad tarnai eina iš virtuvės su lėkštėmis ir neša į trobą. Egilis pamatė, kad virtuvėje dega didelis ugniakuras, virš kurio pakabinti katilai. Jis priėjo artyn. Ten buvo dideli rąstai, stumiami vidun, ir taip deginama ugnis, kaip tenai yra įprasta, kad ugnis degintų rąsto galą, ir šitaip rąstas sudega. Egilis pastvėrė rąstą ir nunešė prie trobos, ir pakišo tą galą, kuris liepsnojo, po stogo šelmeniu ir prikišo aukštyn prie tošies. Ugnis tučtuojau apėmė lenteles, kuriomis buvo dengtas stogas. Tačiau tie, kurie sėdėjo prie gėrimo, nieko nepastebėjo, kol ugnis neišiveržė pro lubas į vidų. Tada žmonės pasileido durų link, bet pro ten nebuvo lengva išeiti lauk, – ir dėl to, kad jos buvo užremtos medžiais, o be to, Egilis gynė duris.

Jis žudė žmones ir tarpdury, ir lauke, už durų; ir tepraėjo vienas akimirksnis, kol troba sudegė taip, kad sugriuvo. Žuvo visi, kas tik buvo viduje, o Egilis grįžo atgal į mišką ir susirado ten savo bendrakeleivius. Tada visi drauge patraukia prie laivo. Egilis pasakė, kad skrynį, kurią nešėsi, jis nori iš anksto pasilikti sau (matyt, reikia suprasti taip, kad visą kitą grobį jie vėliau dalijosi drauge). O ji iš tikro buvo pilna sidabro.

Torolvas su bendražygiais labai apsidžiaugė, kai Egilis nusileido žemyn (t. y. prie upės žiočių, kur stovėjo laivas). Kai išaušo rytas, jie iškart nuplaukė nuo kranto. Akis ir jo sūnūs liko Egilio būryje. Vasaros pabaigoje jie priplaukė prie Danijos ir ten vėl tykojo prekijų laivų ir plėšdavo, kur tik jiems pavykdavo.

„EGILIO SAGOS“ 53 SKYRIAUS IŠTRAUKA

Egilis buvo apsiginklavęs taip pat kaip Torolvas, jis segėjo kardą, kurį jis vadino Angimi (Naður); tą kardą jis buvo įgijęs Kurlande; tai buvo be galo geras ginklas; nė vienas iš jų nedėvėjo šarvų.

Be abejo, šios ištraukos neleidžia daryti pernelyg toli siekiančių išvadų. Galime konstatuoti tik tai, kas akivaizdu – kontaktų tarp skandinavų ir kuršių būta, ir tai atsispindi sagose. Patikrinti kiekvieno konkretaus epizodo istoriškumą vargu ar įmanoma (ir netgi vargu ar verta). Konkretiems įvykiams atkurti sagos nėra patikimas šaltinis. Daugiau naudos, matyt, jos teikia kultūros istorijos tyrimams. Kaip jau minėta, sagos – vėliau XIII amžiaus islandų *dialogas su vikingų epocha*. Iš sagų sužinome, kaip viduramžių islandai vaizdavosi savo pačių praeitį. Matyt, sagas užrašiusieji, pasakojusieji ir jų besiklausiusieji, jas skaičiusieji tikrai tikėjo, kad visa, kas pasakojama sagose – teisybė. Nūdienis istorikas neturi tuo akiai tikėti, tačiau, kita vertus, skaitytojas, norintis pajusti sagos dvasią, neturėtų pasiduoti ir sausam skepticizmui. Ko gero, sagas *jomis tikintiems* klausytojams sekdamo *jomis tikintys* pasakotojai.

Tad norisi tikėti, kad ši publikacija gali praversti jei ne istorijos mokslui, tai bent skaitytojų žingeidumui patenkinti.

Dar kartą norėtusi pabrėžti, jog reikėtų išversti nors keletą sagų į lietuvių kalbą ištisai, ne tik pavienius fragmentus. Iš šių ištraukų gali susidaryti klaidingas įspūdis, esą susidūrimai su kuršiais buvusi pagrindinė sagų tema. Be abejo, taip nėra. Turime nepamiršti, kad skandinavų vikingų užmojai buvo kur kas platesni – norvegai apgyvendino Islandiją (taip ir atsirado islandų tauta) ir įkūrė gyvenvietes Grenlandijoje; stovyklas buvo įkūrę, regis, net Amerikos žemyne (tiesa, galima ginčytis, ar ši garbė priklauso norvegams, ar islandams, mat islandai ir yra norvegų palikuonys); danų konungai valdė Angliją ir Vendlandą; švedų vikingai per Rusiją nukeliaudavo iki Bizantijos, tarnaudavo Konstantinopolio imperatoriaus kariaunoje. Galų gale su švedais siejamas netgi pats Rusios kaip valstybės susiformavimas. Tad be jokios abejonės reikia sutikti su teiginiu: „IX–X a. kuršių žemės buvo trokštamas danų, švedų vikingų kąšnelis, kurie čia plėšikavo ir bandė steigti savo kolonijas, bet, pasikeitus jų užsienio politikai, kuršių žemės tapo tik sudėtine vikingų rytų politikos dalimi“ (čia cit. iš: Bliujienė 1999: 13; plg. taip pat jos nuorodas į Arturo Mickevičiaus darbus). Jei turėtume daugiau informacijos apie skandinavų vikingų žygius, apie jų veiklą ne vien Kurše, bet ir kitose (gretimose ir ne vien gretimose) teritorijose, tikriausiai geriau suvoktume ir savo, baltų, vaidmenį Europos istorijos kontekste.

Ugnius MIKUČIONIS

Odin su žvėrimis ir ginklais. XVIII a. rankraštis.
 Ārni Magnússonos institutas, Islandija

Karalius Gylfi leidžiasi apgaunamas. XVIII a. rankraštis.
 Ārni Magnússonos institutas, Islandija

BLIUJENĖ, Audronė. Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika. – Vilnius: Diemedis, 1999.

HALLBERG, Peter. Kap. I. Forntid ir Kap. II. Den äldre medeltid // Nordens litteratur. Før 1860. [1. del.] Redigeret af Mogens Brønsted. – København-Oslo-Lund, 1972, p. 13–47 ir 51–92.

JÓNSSON, Finnur. Den islandske litteraturs historie tilligemed den oldnorske. – Gad. København: Forlagt af G. E. C., 1907.

KLNM [I–XXII t.] = Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid. – København: Rosenkilde og Bagger, 1980–1982.

KRISTJÁNSSON, Jónas. Eddas and Sagas. – Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1988.

LOUIS-JENSEN, Jonna. „Heimskringla“ – Et værk af Snorri Sturluson? // Nordica Bergensia. – Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Nr. 14, 1997, p. 230–245.

MALMROS, Rikke. Blodgildet i Roskilde historiografisk belyst. Knytlingesagas forhold til det tolvte århundredes danske historieskrivning // Scandia. Tidskrift för historisk forskning, Band 45, Häfte 1. – Lund: Årgång, 1979, p. 43–66.

Medieval Scandinavia. An Encyclopedia. – Inc. New York & London: Garland Publishing, 1993.

MICKEVIČIUS, Arturas. Ankstyvieji skandinavų ir kuršių kontaktai // Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono / Lietuvos istorijos draugija, Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas. – Vilnius: Vaga, 2001, p. 31–42. (Su straipsnio reziumė anglų kalba.)

MOBERG, Ove. Olav Haraldsson, Knut den store og Sverige: studier i Olav den heliges förhållande till de nordiska grannländerna. – Lund: Gleerup, 1941.

MUNDAL, Else. Sagadebatt. – Oslo: Universitetsforlaget, 1977.

ÓLASON, Vésteinn. Dialogues with the Viking Age. Narration and Representation in the Sagas of the Icelanders. Heimskringla. – Reykjavík: Mál og Menning Academic Division, 1998.

RUSECKIENĖ, Rasa. Skaldų poezija kaip kūrybos tipas // Literatūra. Mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, Nr. 42 (4), p. 7–16. (Su straipsnio reziumė anglų kalba.)

SCHACH, Paul. Icelandic sagas. – Boston: Twayne Publishers, 1984.

STEPONAVIČIENĖ, Svetlana. Senovės Islandija ir islandų sagos // Egilio saga. – Vilnius: Vaga, 1975, p. 289–307.

WHALEY, Diana. Heimskringla. An Introduction. / Viking Society for Northern Research. – University College London, 1991.

ГУРЕВИЧ, Аарон. «Эдда» и saga. – Москва: Наука, 1979. (Internet: <http://norse.ulver.com/articles/gurevich/eddasaga>)

СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, Михаил. Исландские саги // Исландские саги. Ирландский эпос. – Москва, 1973, с. 7–22. (Internet: <http://www.philology.ru/literature3/steblyn-73.htm>)

СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, Михаил. Древнескандинавская литература. – Москва: Высшая школа, 1979.

СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, Михаил. Круг Земной как литературный памятник // Круг Земной. – Москва, 1980 (Internet: <http://norse.ulver.com/heimskringla/stabl.html>)

СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, Михаил. Мир саги. Становление литературы. – Ленинград: Наука, Ленинградское отделение, 1984.